

Pojawienie się „ptasiej” grypy u ludzi wynika głównie z intensyfikacji chowu kurcząt, co sprzyja krążeniu wirusów grypy w obie strony (kura → człowiek, człowiek → kura) i w rezultacie kontaktu wirusów (skoku antygenowego) prowadzi do powstawania nowych szczepów, często o ogromnej inwazyjności i toksyczności. Szczepy te mogą być następnie przeniesione do nowych populacji ludzkich i zwierzęcych. Rezultatem takiej sytuacji są nowe ogniska choroby o charakterze endemii, epidemii, a nawet pandemii. Winowajcą tych zagrożeń jest człowiek, często nie zdając sobie sprawy, że chów przemysłowy zwierząt może być przyczyną wielu zagrożeń, w tym także dla zdrowia i życia osób mających bezpośredni lub pośredni kontakt z zakażonymi stadami zwierząt. Zakażone zwierzęta należy eliminować z hodowli, a ich zwłoki poddawać odpowiedniemu zniszczeniu (spaleniu). Warto pomyśleć o rozsądnym ograniczeniu („modernizacji”) chowu drobiu. Szczepienia ochronne mogłyby stanowić tutaj remedium o charakterze profilaktycznym. Niestety koszty tych zbiegów są bardzo wysokie, co więcej zapobiegają one występowaniu choroby, ale nie likwidują nosicielstwa u zwierząt. Warto pamiętać, że z uwagi na bardzo szerokie spektrum gatunków (ptaków i ssaków) – nosicieli wirusów grypy, całkowita eliminacja tej choroby ze środowiska zwierząt i człowieka jest praktycznie niemożliwa. Wirus grypy jest „wybitnym strate-

giem” w walce o zachowanie swojego gatunku. Składa się na to jego rozsiewalność, inwazyjność i tosyczność oraz zmienność antygenowa, pozwalające na rozwój u wielu gatunków zwierząt i człowieka.

Literatura: 1. Beer J., 1980 – Choroby zakaźne zwierząt domowych. PWRiL, Warszawa. 2. Brydak L.B., 2000 – *Drugs* 60 (1), 35-53. 3. Brydak L.B., 2001 – *Przewodnik Lekarza* 3 (27), 23-31. 4. Brydak L.B., 2001 – *Przewodnik Lekarza* 7-8, 55-60. 5. Brydak L.B., 2002 – *Przegląd Epidemiologiczny* 56 (supl. 1), 16-30. 6. Brydak L.B., 2003 – *Przewodnik Epidemiologiczny* 57 (supl. 1), 69-81. 7. Collier L., Oxford J., 1996 – *Wirusologia*. Wyd. Lekarskie PZWL, Warszawa. 8. Dziubek Z., 1996 – *Choroby zakaźne i pasożytnicze*. Wyd. Lekarskie PZWL, Warszawa. 9. Gołąb J., Jakóbiński M., Lasek W., 2002 – *Immunologia*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa. 10. Kuszewski K., Brydak L.B., Machała M., 2003 – *Przegląd Epidemiologiczny* 57, 45-48. 11. Murphy B.R., Webster R.G., 1985 – *Influenza Viruses*. Fields Virology. Red. B.N. Fields, Raven Press, New York. 12. Oldstone M.B.A., 1998 – *Viruses, Plagues and History*. Oxford University Press, Oxford. 13. Oxford J.S., Schild G.C., 1990 – *The Orthomyxoviridae – Principles of Bacteriology, Virology and Immunity*. Vol. 4, Virology. Red. L.H. Collier and M.C. Timbury, A division of Hodder and Stoughton, London-Melbourne-Auckland. 14. Zaremba M.L., Borowski J., 1997 – *Mikrobiologia Lekarska*. Wyd. Lekarskie PZWL, Warszawa. 15. Zieliński A., Czarkowski M.P., 2003 – *Przegląd Epidemiologiczny* 57, 9-17.

Warunki utrzymywania zwierząt gospodarskich w świetle prawa

Sławomir Mroczkowski

ATR w Bydgoszczy

Pod koniec marca bieżącego roku wchodzi w życie rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 2 września 2003 roku w sprawie minimalnych warunków utrzymywania poszczególnych gatunków zwierząt gospodarskich [1]. Rozporządzenie reguluje ogólne zasady chowu zwierząt oraz szczegółowo podaje normy dotyczące środowiska hodowlanego, takie jak: temperatura, oświetlenie, wymiana powietrza i powierzchnia niezbędna dla poszczególnych gatunków oraz grup wiekowych. Określa odpowiednie parametry nie tylko w odniesieniu do podstawowych gatunków zwierząt utrzymywanych w gospodarstwie, tzn. bydła, koni, świń, owiec, kóz, ale uwzględnia także cały szereg gatunków drobiu, w tym m.in. strusie, przepiórki, perliczki, a także zwierzęta futerkowe, a nawet jelenie i danielę. Regulacje zawarte w rozporządzeniu obejmują także dopuszczalne stężenia szkodliwych gazów w powietrzu pomieszczeń inwentarskich, co stanowi *novum* w polskich przepisach prawnych w tym zakresie. Na podstawie tych przepisów powiatowi lekarze weterynarii będą

mogli w przyszłości oceniać w gospodarstwach tzw. dobrostan zwierząt.

Pojęcie dobrostanu zwierząt zostało wprowadzone do polskiej literatury zootechnicznej stosunkowo niedawno. Odpowiada terminowi angielskiemu *welfare* lub niemieckiemu *Wohlfahrt*, znanym i stosowanym w praktyce hodowlanej Europy Zachodniej już od lat 50. ubiegłego wieku. W Anglii powstał tzw. kodeks dobrostanu zwierząt gospodarskich, w którym określono podstawowe warunki bezpieczeństwa, utrzymania i zachowania zwierząt. Według tego kodeksu zwierzęta powinny być wolne od głodu i pragnienia, dyskomfortu psychicznego, bólu, urazów i chorób, a także strachu i stresu.

Zwierzętom należy zapewnić świeżą wodę i paszę dla zaspokojenia ich potrzeb pod względem zdrowotności, żywotności, prawidłowego wzrostu i rozwoju. Muszą mieć zapewnione schronienie, optymalne środowisko, dobre warunki do wypoczynku, odpowiednią profilaktykę oraz właściwe warunki leczenia w przypadku choroby. Powinny mieć możliwość wyrażania zachowania właściwego dla gatunku. Nie można zapominać o zapewnieniu zwierzętom odpowiedniej powierzchni do życia i właściwego składu w grupie, w której muszą przebywać, a także o jak najdalej posuniętej eliminacji czynników powodujących ból i stres.

Rozporządzenie reguluje minimalne warunki utrzymania zwierząt gospodarskich, odrębnie dla każdego gatunku, wieku, stanu fizjologicznego i systemu chowu, w tym obsadę w zależności od sposobu utrzymania. Określa także ogólne wymagania, jakie muszą być spełnione w zakresie norm utrzymania zwierząt w pomieszczeniach inwentarskich, w tym: zasa-

dy oświetlenia pomieszczeń, dopuszczalne stężenie gazów (CO₂, H₂S, NH₃), a także zasady żywienia i pojenia zwierząt.

Omawiane rozporządzenie składa się z 10 rozdziałów. Rozdział I jest poświęcony stosowanej terminologii oraz przepisom ogólnym odnoszącym się przeważnie do większości gatunków zwierząt. Kolejne rozdziały rozporządzenia regulują minimalne warunki utrzymania bydła (rozdział II), koni (rozdział III), świń (rozdział IV), owiec (rozdział V), kóz (rozdział VI), drobiu (rozdział VII), zwierząt futerkowych (rozdział VIII), jeleni i danieli (rozdział IX). W skład rozporządzenia wchodzi także 2 załączniki. Załącznik nr 1 określa minimalną temperaturę w pomieszczeniach inwentarskich dla bydła, natomiast załącznik nr 2 – pomieszczenia dla kur, kaczek, indyków i gęsi.

Zwierzęta gospodarskie utrzymuje się w pomieszczeniach inwentarskich, z wyjątkiem lisów polarnych, lisów pospolitych, jenotów i tchórzy, względnie w systemie otwartym, z wyjątkiem kur, indyków, strusi i gęsi do ukończenia 6. tygodnia życia, kaczek do ukończenia 3. tygodnia życia, przepiórek do ukończenia 20. dnia życia, cieląt do ukończenia 2. tygodnia życia utrzymywanych bez matki oraz zwierząt futerkowych. Zwierzętom gospodarskim utrzymywanym w systemie otwartym zapewnia się możliwość ochrony przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi i zwierzętami drapieżnymi.

W myśl rozporządzenia utrzymujący zwierzęta gospodarskie zapewnia im opiekę i właściwe warunki chowu, uwzględniając minimalne normy powierzchni w zależności od systemów utrzymania. Zwierzęta gospodarskie utrzymuje się w warunkach:

- nieszkodliwych dla zdrowia oraz nie powodujących urazów i uszkodzeń ciała lub cierpień;
- zapewniających im swobodę ruchu, a w szczególności kładzenia się, wstawania oraz leżenia;
- umożliwiających kontakt wzrokowy z innymi zwierzętami.

Utrzymujący zwierzęta gospodarskie powinien doglądać je co najmniej raz dziennie. Pomieszczenia wyposaża się w stałe lub przenośne oświetlenie umożliwiające ich kontrolę i dogłądanie zwierząt o każdej porze. Pomieszczenia gospodarskie dla zwierząt inwentarskich oświetla się światłem sztucznym przystosowanym dla danego gatunku zwierząt lub zapewnia dostęp światła naturalnego. W przypadku, gdy oświetlenie sztuczne stosuje się w pomieszczeniach inwentarskich, w których są utrzymywane cielęta, pomieszczenia te oświetla się w czasie odpowiadającym normalnemu dostępowi światła naturalnego – jednak co najmniej między godziną 9⁰⁰ a 17⁰⁰. W przypadku stosowania oświetlenia naturalnego w pomieszczeniach inwentarskich, w których są utrzymywane kury nieśne, okna rozmieszcza się w sposób umożliwiający równomierne oświetlenie całego pomieszczenia. Natomiast w przypadku oświetlenia sztucznego, pomieszczenia z kurami nieśnymi oświetla się w rytmie dobowym tak, aby około 1/3 doby stanowiło nieprzerwany okres ciemności oraz

występowały okresy przyciemnienia odpowiadające zmierzchowi. Świnie utrzymuje się w pomieszczeniach inwentarskich oświetlonych przez nie mniej niż 8 godzin dziennie światłem o natężeniu 40 luksów.

Pomieszczenia dla zwierząt gospodarskich, ich wyposażenie oraz używany sprzęt wykonuje się z materiałów nieszkodliwych dla zdrowia zwierząt oraz nadających się do czyszczenia i dezynfekcji. Należy je oczywiście regularnie czyścić i dezynfekować. Odchody zwierząt oraz nie zjedzone reszki pasz usuwa się z pomieszczeń gospodarskich tak często, aby uniknąć wydzielania nieprzyjemnych woni, zanieczyszczenia paszy lub wody oraz zabezpiecza się je przed muchami i gryzoniami. Wyposażenie oraz sprzęt przeznaczony do karmienia i pojenia wykonuje się i umieszcza w sposób minimalizujący możliwość zanieczyszczenia paszy lub wody oraz ułatwiający bezkonfliktowy dostęp zwierząt. Wyposażenie oraz sprzęt w pomieszczeniach inwentarskich sprawdza się co najmniej raz dziennie, a wykryte usterki niezwłocznie usuwa.

Podłoga w pomieszczeniach inwentarskich powinna być twarda, równa i stabilna, a jej powierzchnia gładka i nieśliska. Instalację elektryczną w pomieszczeniach inwentarskich dla zwierząt gospodarskich wykonuje się w sposób określony w przepisach prawa budowlanego.

W pomieszczeniach inwentarskich dla zwierząt obieg powietrza, stopień zapylenia, temperatura, względna wilgotność powietrza i stężenie gazów powinny być utrzymane na poziomie nieszkodliwym dla zwierząt. W przypadku zaopatrzenia pomieszczeń w mechaniczny lub automatyczny system wentylacji, system ten powinien być połączony z systemem alarmowym sygnalizującym awarię systemu wentylacyjnego oraz z systemem wentylacji awaryjnej.

Zwierzęta gospodarskie karmione są co najmniej dwa razy dziennie paszą dostosowaną do ich gatunku, wieku, masy ciała i stanu fizjologicznego. Zwierzętom gospodarskim, z wyjątkiem koni oraz cieląt i świń, do ukończenia 2. tygodnia życia zapewnia się stały dostęp do wody. Konie poi się co najmniej 3 razy dziennie. W okresie upałów lub w przypadku choroby powinny mieć stały dostęp do wody.

W rozporządzeniu szczególną ochroną objęto cielęta, które powinny otrzymać siałę matki niezwłocznie po urodzeniu, nie później niż przed upływem ośmiu godzin od urodzenia. W przypadku utrzymywania cieląt w pomieszczeniu inwentarskim, przez pierwsze 2 tygodnie życia powinny być one utrzymywane na ściółce, czyli na suchym, miękkim, dobrze nasiąkającym materiale, jak na przykład słoma lub trociny, kładzionym na podłogę w celu zapewnienia uczucia suchości i ciepła oraz stwarzającym warunki dla spełnienia potrzeb fizjologicznych. Powierzchnia legowiska powinna być wygodna, czysta i odwodniona. W przypadku utrzymywania cieląt grupowo, każde cielę powinno mieć zapewniony dostęp do paszy w tym samym czasie. Karma dla cieląt powinna zawierać co najmniej 4,5 milimola/litr żelaza, a dla cieląt powyżej dwóch tygodni życia powinna zawierać pasze włókniste, z tym, że dawkę tej paszy dla cieląt od 8. do 20. tygodnia

życia zwiększa się od 50 do 250 gram dziennie. Cielętom powyżej 2. tygodnia życia zapewnia się dostęp do wystarczającej ilości wody lub innych płynów. Niedopuszczalne jest zakładanie cielętom kagańców.

Świń nie wolno utrzymywać na uwięzi, niezależnie od systemu utrzymania. Wszystkim osobnikom tego gatunku trzeba zapewnić stały dostęp do materiałów i przedmiotów absorbujących ich uwagę, takich jak np.: słoma, siano, trociny czy drewno. Loszki i lochy w tygodniu poprzedzającym przewidywany termin proszenia oraz w okresie proszenia się mogą być utrzymywane w warunkach, w których nie mają kontaktu wzrokowego z innymi zwierzętami.

Stosunkowo dużo miejsca w rozporządzeniu zajmuje określenie minimalnych norm ochrony kur, zwłaszcza w gospodarstwach utrzymujących co najmniej 350 sztuk, biorąc pod uwagę wymagania dla tego gatunku obowiązujące w prawie Unii Europejskiej. Utrzymywanie kur nieśnych przewiduje się w następujących systemach produkcji: tradycyjnym bez klatek, klatkowym wzbogaconym i klatkowym nie wzbogaconym. Przepisy rozporządzenia dla każdego z wymienionych systemów definiują warunki utrzymania kur i terminy ich wprowadzenia. We wszystkich pomieszczeniach przeznaczonych dla kur nieśnych, niezależnie od systemu utrzymania, muszą być utrzymane: obieg powietrza, stopień zapylenia, temperatura, wilgotność względna i stężenie gazów na poziomie nie szkodliwym dla zwierząt.

Jelenie i daniela, a także świnię karmi się co najmniej raz dziennie, przy czym świniom utrzymywanym grupowo zapewnia się dostęp do paszy w tym samym czasie. Lochom i loszkom między okresem okołoporodowym a odsadzeniem prosiąt zapewnia się wystarczającą ilość pokarmu wysokoenergetycznego oraz pokarmu objętościowego i wysokowłóknistego. Chore lub ranne zwierzę gospodarskie niezwłocznie otacza się opieką, a w razie potrzeby izoluje.

Na polskim gruncie prawa zagadnienia dotyczące dobrostanu zwierząt – oprócz omawianego rozporządzenia – regulują przepisy Ustawy o ochronie zwierząt z dnia 21 sierpnia 1997 roku, wraz z późniejszymi zmianami [2], w której określono w sposób ogólny wymagania odnośnie warunków utrzymania zwierząt. Wchodzące w życie rozporządzenie Ministra Rolnictwa jest realizacją ustawowego upoważnienia zawartego w art. 12, ust. 7 tej Ustawy [2].

Wydane rozporządzenie jest wynikiem harmonizacji prawa polskiego i unijnego w zakresie ochrony i humanitarnego traktowania zwierząt gospodarskich. Zwłaszcza jest zgodne z następującymi aktami prawnymi obowiązującymi w UE:

- decyzja Rady nr 79/923/EEC z dnia 19 czerwca 1978 roku, dotycząca zawarcia Europejskiej Konwencji dla ochrony zwierząt utrzymywanych dla celów gospodarskich;

- dyrektywa Rady nr 98/58/EC z dnia 20 czerwca 1998 roku, dotycząca ochrony zwierząt utrzymywanych dla celów gospodarskich;

- dyrektywa Rady nr 1999/74/EC z dnia 19 lipca 1999 roku, dotycząca minimalnych norm ochrony kur nieśnych;

- dyrektywa Rady nr 91/629/EEC z dnia 19 listopada 1991 roku w sprawie minimalnych norm w ochronie cieląt, a także nowelizujące ją: dyrektywa Rady nr 97/2/EC z dnia 20 stycznia 1997 roku i decyzja Komisji nr 97/182/EC z dnia 24 lutego 1997 roku zmieniająca aneks do dyrektywy Rady nr 91/629/EEC;

- dyrektywa Rady nr 91/630/EEC z 19 listopada 1991 roku w sprawie minimalnych norm ochrony świń, a także nowelizujące ją dyrektywy Rady nr 2001/88/EC z dnia 23 października 2001 roku i nr 2001/93/EC z dnia 9 listopada 2001 roku.

Regulacje prawne dotyczące chowu zwierząt gospodarskich mają na celu ułatwienie funkcjonowania wspólnego rynku poprzez wprowadzanie minimalnych wymagań w zakresie utrzymania zwierząt. Poszczególne kraje członkowskie UE muszą się stosować do tych regulacji pod rygorem dotkliwych ograniczeń w obrocie produktami pochodzenia zwierzęcego, dlatego ustalają własne przepisy prawne, które zwykle nie są mniej restrykcyjne niż przepisy wspólnotowe.

Rozporządzenie zawiera przepisy, z których część będzie obowiązywała z chwilą wstąpienia Polski do UE, względnie jeszcze później. Dotyczy to zwłaszcza wymagań określających warunki utrzymania cieląt, świń i kur nieśnych, dla których podano różne terminy wejścia w życie przepisów rozporządzenia. Przykładem w tym względzie może być wielkość kojca dla świń. W gospodarstwach utrzymujących co najmniej 10 loch lub loszek z prosiętami, długość boków kojca powinna wynosić w przypadku grup do 5 sztuk – co najmniej 2,41 m, a powyżej 5 sztuk – co najmniej 2,81 m. Przepisy dotyczące wymiarów kojca dla loch lub loszek będą stosowane od dnia uzyskania przez Polskę członkostwa w UE, w tych obiektach, które są budowane, modernizowane lub nie zostały oddane do użytku przed dniem wejścia w życie rozporządzenia, a w obiektach już użytkowanych – od dnia 1 stycznia 2013 roku. Wyznaczenie okresów przejściowych pozwoli podmiotom prowadzącym chów zwierząt na dostosowanie się do bardziej rygorystycznych wymagań w zakresie minimalnych norm utrzymania zwierząt gospodarskich, gdyż dostosowanie się do tych norm wymaga niekiedy poważnych nakładów finansowych, związanych z przebudową i adaptacją istniejących budynków inwentarskich.

Warunki utrzymania zwierząt gospodarskich ujęte w przepisach rozporządzenia na ogół nie odbiegają w istotny sposób od obecnie stosowanych w praktyce, jednak jednocześnie gwarantują minimum ochrony i bezpieczeństwa zwierzętom. Warto podkreślić, że wchodzące w życie regulacje prawne, określające normy i wymagania obowiązujące w chowie zwierząt, w zasadzie zapewniają jednocześnie optymalne warunki ich utrzymania, czyli takie, które sprzyjają uzyskiwaniu jak najlepszych wyników produkcyjnych.

Literatura: 1. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 2 września 2003 roku w sprawie minimalnych warunków utrzymywania poszczególnych gatunków zwierząt gospodarskich. Dziennik Ustaw nr 167, poz. 1629. 2. Ustawa o ochronie zwierząt z dnia 21 sierpnia 1997. Dziennik Ustaw z 2003 roku, nr 106, poz. 1002 wraz z późniejszymi zmianami.